

בשולי התגובות על משפט אייכמן

מ. מושקאט

משפט אייכמן היה בלי-ספק מאורע שעורר עניין רב-מתח ברחבי העולם כולו. די לדפדף בעיתונים הגדולים שבארצות שונות, בקטלוגים של חשופי המו"לים, בתכניות של שידורי הראדיו והטלוויזיה, כדי להיווכח שאמנם כן הוא. הסיבות לכך היו שונות: הנסיבות המיוחדות של תפיסת הפושע, הסכסוך הבינלאומי והדיון במועצת הביטחון שהתקיים בעקבות תפיסת הפושע, ההתעניינות המיוחדת שנתעוררה בגלל ניהול המשפט בפני בית-דין ישראלי, וכו'. אולם חשובה מכל היא העובדה, שבקשר עם המשפט נגולה בכל פינות תבל הפרשה הטראגית ביותר של קורות מלחמת העולם השנייה, כלומר הניסיון להשמיד את האוכלוסייה היהודית ביבשת אירופה כולה, והובלטו המסקנות הנובעות מפשע זה לגבי עמים אחרים ולגבי עתיד התרבות האנושית בכלל.

אם נתעלם מתגובתם של הניאו-נאצים, שביקשו לתאר את המשפט רק כ"ניסיון יהודי" נוסף לסילוף דמותה של גרמניה ההיטלרית ומעשיה, הרי שעלינו לקבוע, כי התגובות על המשפט ואף הביקורת שנמתחה עליו היו בדרך כלל רציניות. השתקפה בהן השאיפה לשפר את מערכת המשפט הבינלאומי בכלל והמשפט הבינלאומי הפלילי הדין בפושעי-מלחמה בפרט; הודגשה בהן השאיפה למנוע את השכחת מעשי הזוועה הנאציים, והובלט הצורך לערער על אי-העמדתם לדין של הפושעים המתחמקים מעונש; ניכרת הייתה בהן הבנת חשיבותו של המאבק בניאו-נאציזם והצורך להחדיר בקהל, ובמיוחד בנוער, את החרדה מפני הסכנות הכרוכות בהפליה גזעית, באנטישמיות, ברדיפות דתיות, וכיוצא באלה.

להלן מתכוונים אנו להבליט כמה מן הבעיות החשובות ביותר שהועלו בנידון זה, המסקנות שהוסקו בגרמניה מן המשפט, ההערכות שהשתקפו בדרכי הדיווח עליו בברה"מ, וההשפעה הניכרת מאז לכידת אייכמן במהלך משפטי הפושעים הנאציים בעולם כולו.

*

בין הבעיות המשפטיות הבינלאומיות שהובלטו בעקבות משפט אייכמן יש לציין את זו של הקמת בית-דין בינלאומי פלילי, מוסמך לדון בראש ובראשונה בפשעים חמורים, בעלי אופי בינלאומי, כגון פשע השמדת עם ופשעים נגד האנושות¹; כמו כן הושם דגש על הבעיה של צידוק פעולה לעשיית דין – תוך נסיבות יוצאות מן הכלל – באמצעים בלתי מפורשים, או בלתי קבועים סופית, במשפט הבינלאומי.

הבעיה הראשונה נדונה במאמרים על הרצוי בתחום היחסים הבינלאומיים והמשפט הבינלאומי², הבעיה השנייה זכתה כבר, למעשה, לתשובה חיובית ע"י חתימת אמנת לונדון מ 8

¹ ראה: Fritz E. Oppenheimer, Trying Eichmann, Revival of International Tribunal Proposed, "The Times", London, 9.IV. 1960. ראה גם מאמרו של Telford Taylor, New-York Times-Magazine, 22.I.1961

ראה גם את ההערות הקיצוניות והשטחיות, הדורשות להפסיק אף כל שיפוט לאומי כלפי פושעי מלחמה, כל עוד שלא יוקם בית-דין בינלאומי, בספרו של: Rogat Yosel, The Eichmann Trial and the Rule of Law, Santa Barbara, Center of the Study of Dem. Inst., 1961

² ראה בין השאר: W.J.Ganshof van der Meersch, Justice et droit international penal, Journal ds Tribunaux, No. 4331, Bruxelles, 1.X.1961

באוגוסט 1945 בדבר הקמת בית-דין בינלאומי צבאי לענישת פושעי המלחמה הראשיים, אף-על-פי שלא היה לכך כל תקדים וכל הוראה חיובית מפורשת. את ההלכה, שמצאה את ביטויה בתשובה הזאת, חיזקה מועצת הביטחון על ידי החלטתה מ-22 ביוני 1960, שבה היא, לאמיתו של דבר, סמכה את ידה על החלטת ממשלת ישראל להעמיד את אייכמן לדין, בלי שים לב לצורת הבאתו ארצה. מכאן המסקנה, שבעיני המוסדות המייצגים את החברה הבינלאומית עדיפה כל פעולה של עשיית דין למושעים בינלאומיים על דבקות באות החוק הקיים, אם כי ברור, שבמקרה של סכסוך יהיה אישורה כחוקית תלוי בהכרעת גוף בינלאומי מוסמך ושאיין הצד בסכסוך רשאי לפסוק בנידון זה בעצמו, דבר זה הושג בעניין אייכמן ע"י החלטת המועצה³.

נוסף על הבעיות הנ"ל הבלו סופרים אחדים את הצורך להשלים את דיני המלחמה ומנהיגיה ע"י הוראות, שיבטלו כמה ליקויים, כגון ע"י אישור חד-משמעי של עקרון אוניברסאליות השפיטה של פושעי מלחמה ומושעים בינלאומיים אחרים; זאת אומרת: שכל בית-דין יהיה מוסמך לדון את הפושעים האלה על סמך נורמה כתובה מפורשת ומקובלת על הכול⁴ (ולא רק לפי היקש מן ההלכה בדבר שודדי-ים ועל סמך נימוקים מוסריים ותקדימים שונים, כפי שזה קרה במשפט אייכמן). מקום חשוב בדיונים על ענייננו תפסה בספרות המשפטית והפילוסופית גם השאלה של גזר-דין מוות בכלל ונגד פושעי מלחמה בפרט. כאן לא חסרו הצעות מופשטות כל כך, שאין ביניהן ולבין עשיית-דין לא כלום, כגון הצעתו של פילפ טוינבי להשאיר את הנאשם בחיים ובחופש ולהסתפק בהוקעת מעשיו לקלון ובחיובו לשאת בזהותו האמיתית⁵, ז"א לשים עליו כעין "אות קין", ללא כל עונש של ממש...

*

בעוברנו אל הצד החברתי של התגובות על משפט אייכמן, מן הראוי שנשים לב קודם לשאיפות לקראת חינוכו של העם הגרמני, להעמדת העם הגרמני על שורש ההצלחה של שלטון הרשע הנאצי ולהשרשת ההכרה בו, שיש למאוס בדרכיו של אותו שלטון ולעקור את שרידיו. מכאן חשיבות המחקר שנעשה בידי המכון למדעי חברה שימושיים בבאד-גודסברג על דעת הקהל בגרמניה בעניין משפט אייכמן, ולמעשה על היחס ליהודים ולפשע הנתעב של "הפתרון הסופי". מערכת ה"פורוורטס"⁶ ניתחה את המחקר הנ"ל ומצאה לנכון להדגיש, שבין הקהל הגרמני אפשר עוד היום, בעת לגימת כוס, לשמוע דעה כגון זו, ש"היטלר סילק פחות מדי יהודים בגאז"; וגרמנים מפוכחים יש שמסתפקים בקביעה, "שלמעשה די היה, לו גורשו כל היהודים מגרמניה, אכן היטלר הגזים בכל".

מהמחקר מתברר, שכ-87% של הנשאלים שמעו על המשפט וכמעט כולם ידעו שהוא נערך בישראל. לפי שליש העונים נכתב יותר מדי על המשפט, 40% קבעו שנכתב כפי שהיה צריך, ורק 12% סברו שנכתב פחות מדי. 16% לא הביעו דעה בנידון זה בכלל. אין להגיד, כמובן, שאלה שענו

³ ראה את הביאור הממצה בסוגיה זו במאמרה של: H. Silving, In re Eichmann; A Dilemma of Law and Morality, American Journal of Internat. Law, 1961, Vol. 55. No.2

⁴ ראה בנדון זה, ובקשר לביטול כל הפקפוקים בפירוש מלוי פקודות נפשעות, את מסקנותיו של סטפאן ויטוצקי (Stefan

Wysocki) במאמר: (פסקי דין של אייכמן) – 26/27, 1962 – Tygodnik Powszechny No. 26/27, 1962 – Ph. Toynbee, Six Millions and One, The Sunday Observer, June 11, 1961⁵

של גולאנץ (Victor Golancz): The Case of Adolph Eichmann.

⁶ Die Deutschen und der Prozess: Eine Meinungsfrage zum Eichmann-Prozess aus dem Mai 1961. Wie würde das Ergebnis jetzt ausgefallen sein? "Vorwärts", No.31,2.VIII.1961

כי נכתב על המשפט יותר מדי, או ששתקו, הביעו כולם ע"י כך את הסכמתם לפשע, ביניהם יש ללא ספק גם כאלה, שמתביישים בעבר ורוצים להשכיחו, בהיותם בטוחים שהוא מפריע להסדר ענייני גרמניה ומשפיל אותה בעולם. אבל ישנם ביניהם, כמובן, גם כאלה שחושבים שהמשפט היה מיותר ובלתי-מוצדק, או שהפיץ "גוזמאות יהודיות" על הרשע הגרמני. ברור על כל פנים גם מן המחקר הזה ומניתוחו, - ולא רק ממספר האגודות הניאו-נאציות, ממקרי האנטישמיות הגלויה ומהקריאות לנקם על התבוסה - שהצורך במאמץ לחידוש פני העם הגרמני עדיין נשאר אקטואלי, שרבים המעוניינים לשכוח ולהשכיח את השואה ו"לסיים" את כל העניין, או שחושבים שהוא כבר נסתיים על השילומים. דבר זה מוחוור גם על ידי משאל אחר, אף שעורכו נתקל גם בהבעת הדעה, "שזאת אשמתנו", שזהו "הכתם שלנו", ומצא תמורות חיוביות, במיוחד בין הנוער הגרמני, בהשפעת המשפט. ביטוי בולט לכך היא דעתו של אחד הנשאלים שהביע אותה במילים אלה: "האנשים צריכים לדעת זאת. אין להתבייש ולהחביא את הראש בחול"⁷. כפי הידוע, הלכה והתגבשה בין החלק המתקדם של העם הגרמני הדעה - עוד לפני משפט אייכמן - שאם אין לדבר על אחריותו של כל פרט גרמני, יש להודות באחריותו המדינית הקיבוצית של העם⁸. משפטו של אייכמן גרם להעמקת ההכרה, ש"בצלו של הנאשם עומדים אייכמאנים רבים"; שבגרמניה פעלו מילונים פושעים וש"בדמותו של אייכמן אנו צריכים להבין את עצמנו"; רק עם תמורות פסיכולוגיות וחברתיות, עם השתחררות מכל מה שעשה את אייכמן למפלצת, ועם ההכרה לאן הובילה המשמעת העיוורת, הקנאות הלאומית והמסורת המיליטריסטית, אפשר יהיה לשנות את תכונות האומה שאייכמן מסמל⁹.

כאן מתעוררת השאלה אם אמנם בתי הספר, תנועות הנוער, ספרי הלימוד, מוסדות ההשכלה הגבוהה ושאר גורמי החיים החברתיים והמדיניים תורמים כיום להעמקת התמורות הנ"ל.

*

שאלה אחרת, הראויה גם היא לחקר, מתעוררת בקשר לתגובות על משפט אייכמן שהיינו עדים לה בברה"מ. עמדת המעצמה הזאת בישיבת מועצת הביטחון מ-22 ביוני 1960 איפשרה, כידוע, את רכישת הגושפנקא המדינית-משפטית העליונה להחלטת ממשלת ישראל להעמיד את הפושע לדין בפני ערכאותיה. ידוע שמספר הקרבנות שסבלו העמים הסובייטים מידי קלגסי היטלר הוא באופן אבסולוטי הגדול ביותר בעולם. לפיכך מובנת תמיכתה העקבית של ברה"מ בכל הצעדים שננקטו על-ידי בנות הברית וגופים ב"ל שונים להענשת פושעי מלחמה, מה גם שהדבר הזה משמש לה כיום גם אמצעי תעמולה נגד הרפובליקה הגרמנית הפדרלית, עקב המספר הגדול של נאצים לשעבר, הפועלים עתה בתחומיה. היות וברור שבמשפט אייכמן מכוון היה כתב האישום נגד המשטר הנאצי כולו, על יסודותיו הרעיוניים, מנגנונו ומיליוני תומכיו מגשימו הנפשעים, מובנים מאליהם רגשי האהדה שרכש לו המשפט בחוגים רבים של ארצות הגוש

⁷ Rosemarie Winter, Keine Kollektivschuld – aber eine Kollektivscham? Wie reagiert der deutsche Bundesbürger auf den Fall Eichmann? Der Prozess in Jerusalem im Mittelpunkt der Diskussion. "Die Tat", No. 100, 13.IV.1961

⁸ R. Neumann, Ausflüchte unseres Gewissens, Hannover, 1960 עמוד 55.

⁹ Wolfgang Pfeleiderer, Eichmann and wir, Ein Diskussionsbeitrag zum deutschen Selbstverständnis, "Stuttgarten Zeitung", No. 287, 13.XII.1961

המזרחי, שמהן בא גם סיוע מסויים באיסוף החומר שהיה דרוש במשפט¹⁰, היוצאת מן הכלל היא ברה"מ, אשר לא נענתה לפנייה בנידון זה ושה היה הדיווח על המשפט דל למדי. ולא עוד אלא שהדיווח הזה היה בעיקרו מוקדש להבלטת ליקויי המדומים של המשפט, להשמעת טענות על אי-צירופם של ד"ר גלובקה וחשודים אחרים לנאשמים, אם כי הטיפול בהם לא היה בשום פנים בסמכותם של מוסדות השיפוט הישראליים. מעניין הדבר, שהניתוח היחידי הרחב קצת יותר על המשפט הופיע בברה"מ לא בכתב-עת מדיני, משפטי, או מדעי, כי אם ספרותי. ברם התגובה הזאת הופיעה בצורה מנוגדת לחלוטין לאווירת התסיסה האינטלקטואלית המאפיינת את שכבת שוחרי הספרות עוד מלפני תקופת הדי-סטאליניזציה. צורת התגובה הזאת מזכירה את תעמולת ההשמצה והטלת הדופי בימי "פולחן האישיות" הקודרים ביותר¹¹. הכוונה כאן למאמרו של א. זייצב תחת הכותרת "על מה שתקה תמים בתל-אביב"¹².

כבר שם המאמר אופייני הוא: כדוגמת סופרי התעמולה הלאומנית הערבית נמנע הוא מלהזכיר את בירת ישראל ושם במקומה את תל-אביב, אף כי ידוע שהמשפט התנהל לא בתל-אביב אלא בירושלים. טענתו הראשונה של זייצב נגד בית המשפט בישראל היא, שלא היה כלל צורך בהכנה וחקירה במשך שנה וחצי, שכן אשמתו של אייכמן הוכחה לפיו עוד במשפט נירנברג. אין צורך להרבות במלים על הבלותו של הטיעון הזה, הבא ל"פטור" מוסדות משפט מקביעה מדוקדקת של כל פרט ופרט בכתב האישום, בהתאם לכללי עשיית דין בכל ארצות נאורות. טיעון זה הוא ציני ביותר בפי מחבר, היושב במדינה, בה משפטי הבזק הידועים לשימצה מתקופת סטאלין עלו בדמים, עינויים וסבל לא יכופר לרבות אנשים חפים מכל פשע. אגב, ראוי לציין, שבאמנת לונדון מה-8 באוגוסט 1945 על הקמת בית-הדין הבי"ל הצבאי (אשר דן אח"כ בנירנברג את פושעי המלחמה הנאציים הראשיים), הוחלט בהשתתפות ברה"מ, בעקבות הצהרת מוסקבה משנת 1943, על "משפט הוגן לנאשמים" ועל זכותם להגיש ראיות להגנתם ולחקור חקירה נגדית כל עד המובא על ידי הקטגוריה. כלל זה שכובד רשמית אף בימי סטאלין ע"י בתי-הדין הסובייטיים שטיפלו בפשעי מלחמה, לא היה לו – כפי שראינו – כל חשיבות בעיני מר זייצב, כשהוא בא לספר על ההליכים בירושלים; כאילו אין קוראיו זוכרים, מה פירושם של משפטי ראווה דחופים, המסתמכים על "קביעת עובדות" של גופים אחרים; מה ערכם החינוכי, החוקי, המדיני, החברתי וכו'.

טיעונו השני של זייצב הוא, שהתובע הכללי עסק במעשיו של אייכמן בלבד. הוא אף מעיז להעלות את החשד, כי הדבר נעשה בהשראת ממשלות ארה"ב וגרמניה המערבית, לפי הוראות שקיבל מהן כביכול ד. בן-גוריון. אין צורך לקרוא פרוטוקולים, די לעיין אפילו בביולטינים שהוציאה הסוכנות הסובייטית, כדי להיווכח – כפי שכבר הודגש לעיל – שעל ספסל הנאשמים בירושלים ישבו למעשה בצלו של אייכמן גם המפלגה והממשלה הנאצית, כלומר כל יתר "האייכמנים", ושבמשפט הוזכר לא פעם אף גלובקה. אי-לזאת ברור, שאם מר זייצב הרשה

¹⁰ ראה גם התגובות על משפט אייכמן בפולין, הונגריה וארצות אחרות, בסקירה שבחוברת מס. 28 של "ידיעות יד-ושם", דצמבר 1961. Yad Vashem Bulletin No. 11.

¹¹ ראה: J. Ariel, La propagande sovietique et la process Eichmann, "Lo Voix de la Resistance", Bruxelles. No. VI/1962 וכן: מ. אורן, זוטות – פולמוס של ידיד, "על המשמר", מס' 5736 מיום 20.v.1962.

¹² E. Zajtzev. O chorn molchala temida w Tel-Avivie, k itogam processa Eichmanna, Neva, Leiningrad, No. 3/1962, p. 159-166. (רוסית).

לעצמו להשתמש בסילופים כל כך גסים, הוא נהג כך בגלל אי-יכולתו להשתמש בסגנון שונה מזה שהיה מקובל בתקופה הידועה לשימצה בתולדות בריה"מ, ובגלל היותו רגיל לנוהג שלפי בתי-דין מקבלים הוראות מלמעלה, חורגים מסמכותם ואנוסים לציית לפקודות ולדון את כל שמצווים להם לדון. ייתכן שהוא היה משוכנע, שקוראיו לא יוכלו לבדוק את שקריו, וקיבל עליו תפקיד הקשור בהפצת שנאה לישראל וממשלתה ללא התחשבות באמצעים, כדי לנגח את אלה שחושבים אחרת על המשפט ונוטים, כגון הסופרים אלכסנדר קורנייצ'וק ויווגני יבטושנקו, להזכיר לבני עמיהם את הקרבנות העיקריים של אושפיץ בוכנוואלד, באבי-יאר ומקומות רצח יהודים אחרים.

לשיא קיטורגו מגיע זייצב, כאשר הוא מעיז לבדות מלבו שקר גס, שהוא מציינו כ"עדות אייכמן", ולספר לקוראיו שזה האחרון הכריז, כביכול, כי בלי "עזרת הציונים לא היה יכול להשלים את מלאכת ההשמדה". ככה הוא מעיז להטיל דופי בתנועת השחרור וההצלה של העם היהודי. אפשר, כמובן, להתייחס בשלילה למספר אספקטים של ניסיונות מגעים להצלה, שנעשו על ידי עסקנים ומוסדות יהודיים שונים, ואין גם הכרח להשתיק את העובדה שגם בין בני העם היהודי היו בוגדים ומשתפי פעולה, במיוחד בעקבות משטר היודנרטים והמשטרה היהודית שנכפו עליהם. עם זאת הרי אין כל ספק, שבין היהודים היה מספר "משתפי פעולה" הרבה יותר קטן מאשר בין הלא-יהודים בארצות הכיבוש, אף כי להללו לא הייתה נשקפת סכנת השמדה. מי שבא לאחוז בעובדת קיום "משתפי פעולה" גם בין היהודים, כדי להטיל דופי שתנועת החופש והלחימה היהודית, הרי זה כאילו בא להעריך את העמים הסובייטים בכללם לא לפי תהילת סטאלינגראד ומקומות נצחונות אחרים, אלא לפי המוני משתפי הפעולה וחטיבות הבוגדים, כגון אלה של הגנרל ולאסוב והדומים לו. התנועה הלאומית היהודית זכאית להתפאר במאות אלפים לוחמים וגיבורים, שיצאו מקרבה ולחמו בכל החזיתות, לרבות החזית הסובייטית, בשורות של צבאות סדירים ופארטיזניים, בגיטאות, ביערות במחנות מוות בכל רחבי אירופה; היא זכאית גם להתגאות בעובדה, שהיא הייתה הראשונה לפתיחת חזית שנייה בעורף האויב באירופה ע"י המרד רב הגבורה והתהילה בגיטו וארשה.

זאת ועוד. הרי זייצב, בדברו על מגעי הצלה שנעשו ע"י יהודים, דרך אגב בידיעתם, בחסותם ובעזרתם של אנשי הצלב האדום וחסידיו אומות העולם, כגון ראול ואלנברג, אשר נעלם כידוע אי-שם בברה"מ, לא יכול היה להאמין, שמלבד קוראיו נשכחו פעולות דומות רשמיות סובייטיות; שנשכח מלבם ה"מגע" אשר נסתיים בחתימת הסכם בין-מדינתי הידוע לשימצה והמבוקר כעת חריפות בברה"מ, הסכם ריבנטרופ-מולוטוב משנת 1939. מטרתו של הסכם זה הייתה, כפי שהוסבר בשעתו, לדחות סכנת ההתקפה ההיטלרית על ברה"מ, אולם הוא עלה בדם רב לבני עמיה ולאנושות כולה, ועל ידי הפולנים נחשב, לא בלי צדק, כדקירת סכין בגב בעת מלחמת ההגנה שלהם נגד היטלר.

עם הליקויים הבולטים ביותר של משפט ירושלים מנה זייצב את העובדה, שלא נאשמו בו רשמית, ביחד עם אייכמן, כל יתר פושעי המלחמה, כגון הגנרלים הויזינגר ופרטש וראש הקונצרן של קרופ, החיים כולם בחופש ובתנאי מותרות בגרמניה המערבית ותופסים כהונות רמות. כידוע, נערך לא מזמן בווארשה משפטו של אחד ה"אייכמאנים" שפעלו בפולין, משפטו של הגאוליטר אריך קוך. בית-הדין לא הרחיב את שורת הנאשמים ע"י צירוף הויזינגר, פרטש, קרופ, גלובקה וכדומה. לשבחה של העיתונות הסובייטית יש להגיד, שהיא לא דרשה את ההרחבה הזאת. זייצב אינו מזכיר את המשפט הזה. לעומת זאת מזכיר הוא את המשפט שנערך בברה"מ נגד הגנרל

פרטש, אשר נידון על פשעי מלחמה ל-20 שנות מאסר – והוחזר אחר כך לגרמניה המערבית, בה תופס הוא כיום שוב עמדת מפתח צבאית. עד כמה שידוע לנו, לא נדרשו גם במשפטו של פרטש הקטיגור והשופטים להרחיב את רשימת הנאשמים. מהו אפוא הרקע לדרישה כעין זו מבית המשפט הישראלי בלבד, אם לא הכוונה לקטרג ולהפיץ שנאה ליהודים, למדינתם ולמוסדותיה?
פיקאנטיות מיוחדת טמונה בעובדה, שמר זייצב, בדרישתו להעמיד על ידי אייכמן על ספסל הנאשמים את קרופ, שכח כמה עובדות...

ב-6 במרץ 1959 שהה ראש ממשלת ברה"מ, כרושצ'וב, ביריד של לייפציג. בהזדמנות זו ביקר הוא, בחברת סגן שר-החוץ הסובייטי, מר זורין וראש ממשלת הרפובליקה הגרמנית הדמוקרטית, מר גרוטהוול, גם בביתן מפעלי קופ, שם נפגש לשיחה ידידותית עם מנהלם הכללי, מר ברטהולד בייץ. השיחה נסתיימה בבקשתו של מר כרושצ'וב להעביר ברכותיו הלבביות לקרופ... יש טוענים, שבעקבות שיחה זו יכול היה מר בייץ לקיים שיחה עם ראש ממשלת פולין, מר ציראנקיביץ' בזמן היריד בפוזנאן בשנת 1960, ולנסוע – בהשראת ראש ממשלת בון, מר אדנאור, לווארשה בחודשים דצמבר 1960 וינואר 1961¹³. יש להניח, שאין זאת זכותו של מר זייצב, שהשיחות הנ"ל לא נשאו פרי רצוי למדיניות הסובייטית, ושהודות לכך מותר היה לו בשנת 1962 ללא סיכון להיטפל לקרופ בשל היעדרו על ספסל הנאשמים בירושלים (אם כי לא בשל "היעדרו" במשפטי פושעי המלחמה, אשר נערכים כיום, ללא ספק בהשפעת משפט אייכמן, גם בברה"מ).
צורת התגובה הסובייטית על משפט אייכמן ראויה לבירור מעמיק. אף שעל סמך מאמרו של זייצב קל להגיע למסקנה, שזהו בעצם רק חלק ממסע תעמולה אנטישמית, אין להתעלם גם מערכו כהוכחה לקשיים בהם נתקלים המאמצים לדיסטאלינזציה כנה ושלמה, קשיים שעליהם אנו למדים, למשל, משירו החדש של יווגני יבטושנקו "יורשיו של סטאלין".
מיד אחר עיון ראשון בנימוקיו של מר זייצב כבר אפשר להסיק את המסקנה, שזייצב הוא אחד מאותם גורמי הקשיים ומחרחרי הסכנות במדינה הסובייטית, שחיים בה עוד שרידי חניכי ה"מאה השחורה", חסידי הדיכוי האכזרי וגם אלמנטים שספגו את ההסתה הארסית של היטלר בימי הכיבוש ושמספרם מגיע מסתמא למיליונים.

בברור התגובות על משפט אייכמן ותוצאותיו, הושם עד עכשיו הדגש בעיקר על הצד החינוכי והחברתי שלו, על ההתעוררות בתחום המחקר והספרות, על ערכו במלחמה נגד הניאור-נאציזם, נגד תורת ההפליה הגזעית, נגד הנטיות להשכחת ימי השואה, ועל היותו גורם חשוב ביותר במאבק לזכויות האדם, לשלום בעולם ולשיפור מערכת המשפט הבינלאומי הפלילי כמכשיר במאבק זה.¹⁴

עכשיו כדאי גם להצביע על השפעת משפט אייכמן על חידושם של משפטים נגד פושעי מלחמה שונים והגברת המאמצים לאיתורם ומעצורם של פושעים שעדיין מצליחים להתחמק מעמידה בדין. על סמך ידיעות בעיתונות העולמית אפשר לקבוע, שאם בתקופה של שנתיים

¹³ ראה פרטים בגליון מס' 6 משנת 1962 של "קולטורא", כתב-העת הפולנית המופיע בפאריס.

¹⁴ ראה בין השאר את הניסיון של סיכום בנידון זה במאמרי "על האספקט הבינלאומי במשפט אייכמן", "ידיעות יד-ושם", מס' 28, דצמבר 1961.

שקדמו לתפיסת אייכמן נעצרו לחקירה בגרמניה המערבית ובאוסטריה רק 18 חשודים בפשעי מלחמה, ונגזר שם דינם של 7 פושעי מלחמה, (ובארצות אחרות של 2 פושעי מלחמה), הגיע מספר הנעצרים בגרמניה המערבית ובאוסטריה למן 1.6.59 עד 31.5.60 – ל-23, ובזמן למן 1.6.60 עד 3.5.61 – ל-86; מספר גזרי הדין בתקופות הנ"ל הגיע ל-7 ול-26 בגרמניה המערבית ובאוסטריה, ול-22 בארצות אחרות, מאלה 16 בברה"מ, 3 בגרמניה המזרחית, 2 בפולין ו-1 בצרפת. נוסף לכך יש לזכור, שכמה וכמה משפטים שהחלו בשנת 61-1960 עדיין לא נסתיימו, וביניהם משפטים חשובים ביותר, הנוגעים לפשעים חמורים במחנות השמדה המונית. יש לציין שבמשך השנה שלאחר משפטו של אייכמן עלה בערכאה הראשונה מספר הפניות להסגרת פושעי-המלחמה הן מצד גרמניה המערבית והן מצד ברה"מ וצ'כוסלובקיה, ופניות אלה נוגעות בין השאר לפושעים כל כך חמורים כמו קלינגפוס ומנגלה. באותה התקופה גברה גם הנטייה לטיהור האדמיניסטרציה ומוסדות השיפוט המערב-גרמניים מגורמים נאציים, דבר שהתבטא בהתפטרויות ופיטורים, ביניהם של עשרות שופטים ואף של שר אחד (ד"ר אוברלנדר).

בין הנעצרים בשנת 61-1960, בהשפעת ההליכים בירושלים, נמנים פושעים חמורים כגון הרמן קרומי, אוטו הינשה, פראנץ נובאק, הרמן הפלה, אשר כולם היו מעורבים בביצוע "הפתרון הסופי". התהליך הנ"ל הסתמן ביתר הבלטה בזמן שמן התחלת משפט אייכמן (15.4.1961) ועד לביצוע גזר-הדין (31.5.1962), והוא עדיין לא נפסק. בתקופה האחרונה נעצרו, למשל, בגרמניה המערבית ובאוסטריה כ-80 חשודים בפשעי מלחמה חמורים. בארצות אלה נגזרו 50 גזרי-דין, בברה"מ-33 (כולם נדונות למוות), ביוגוסלביה 1- ובפולין 1-1, סך הכל – 85 פסקי-דין. כן עלה מספר הפניות להסגרה, רבו הפרסים שהוכרוזו על גילוי פושעי מלחמה נמלטים, ועלה מספר הפיטורים, הפסקת העבודה, ההתפטרויות והחקירה של אנשי האדמיניסטרציה והפרקליטים, במסגרת של חתירה מומרצת לטיהור המנגנון המערב-גרמני מגורמים נאציים. ראוי גם לציין, שלפי פניית ועידת המרי הבינלאומית בטורין בשנת 1961, אשר גם היא הושפעה ללא ספק מאווירת משפט אייכמן, בדקה ועדת המשפטיים של תנועת המרי הצרפתית, ביוני השנה, את ההאשמות שהועלו נגד ד"ר גלובקה, מעוזריו הראשיים של ראש ממשלת גרמניה המערבית, ד"ר אדנאור. הוועדה קבעה מסקנות חמורות ביותר, במיוחד בקשר להשתתפותו של הנ"ל בניסוח חוקי נירנברג הגזעניים מ-15 בספטמבר 1935 ו-18 באוקטובר 1935, מ-3 בנובמבר 1937 ו-5 בינואר 1938, ובהכנת פירושם – בצוותא עם מזכיר המדינה ההיטלרי ד"ר שטוקארט – על כל מסכת החקיקה הגזענית ובעיבוד תקנות להוצאה לפועל.

למותר להדגיש, שכל העובדות הנ"ל (בתחום עשיית דין בפושעי מלחמה, בתהליך הדינאציפיקציה ובמאמצים להגביר את חקירת החשודים בפשעי מלחמה, שעדיין לא הועמדו לדין) מהוות הוכחה בולטת ביותר לחשיבות התרומה שתרמה ממשלת ישראל, על ידי החלטתה להעמיד לדין את אייכמן, למאבק על ביצוע ההחלטות בדבר ענישת פושעי מלחמה, שנתקבלו ע"י בעלות הברית עוד בזמן המלחמה, משנודע על גורל ממדי השואה – החלטות שאח"כ הושלמו ואושרו סופית, והן מהוות כיום נכס רב-ערך של המשפט הבינלאומי בן-זמננו.